

בני בכורי ישראל

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּלִכְתָּךְ לָשׁוּב מִצְרִימָה רְאֵה כָּל הַמִּצְרִיִּים אֲשֶׁר שְׁמֹתַי בִּידְךָ וְעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פְרַעֲה וְאֲנִי אַחֲזֶק אֶת לְבָבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעָם: וְאִמְרַתְּ אֶל־פְּרַעֲה כֹה אָמַר ה' בְּנֵי בְכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל: וְאָמַר אֲלֶיךָ שְׁלַח אֶת־בְּנֵי וְיַעֲבֹדְנִי וְתִמְאָן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אֲנֹכִי הֹרֵג אֶת־בְּנֵיךָ בְּכַרְךָ: (שמות ד כב-כג).¹

בראשית רבה סג ח – בכור ישראל כנגד עשו הבכור

"ויקראו שמו עשו" (בראשית כה כה) - הָא שְׁוֹא שְׁבֵרֵאֲתִי בְעוֹלָמִי. אמר ר' יצחק: אתם קראתם לחזירתכם שם, אף אנא קורא לבני בכורי שם: "כה אמר ה' בני בכורי ישראל".²

בראשית רבה סז ב פרשת תולדות – כבר בספר בראשית

אמר ר' אלעזר: אין קיום הגט אלא בחותמיו. שלא תאמר: אילולי שרימה יעקב באביו לא נטל את הברכות, תלמוד לומר: "גם ברוך יהיה" (בראשית כז לג).³

בראשית רבה סג יד – החתימה רק בספר שמות

"וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתֶּה וַיִּקַּם וַיֵּלֶךְ וַיֵּבֶז עֵשָׂו אֶת הַבְּכֹרָה" (בראשית כה לד) – הכניס עמו כת של פריצים. אמרו: נאכל משלו ונצחק עליו... תני בר קפרא: ולפי שהיו כמשחקים,⁴ הסכים הקב"ה ושחק עמהם וקיים הבכורה ליעקב. מנין? דכתיב: "כה אמר ה' בני בכורי ישראל".⁵

רש"י שמות ד כב – שילוב המדרשים

"בני בכורי ישראל" - לשון גדולה, כמו: "אף אני בכור אתנהו" (תהילים פט כח), זהו פשוטו. ומדרשו: כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו.⁶

¹ לאחר ההתגלות בסנה, שב משה אל יתרו על מנת להיפרד ממנו ולצאת למצרים – פרידה שלא הייתה פשוטה כלל ועיקר כפי שהרחבנו בדברינו **השבועה שנשבע משה ליתרו** בפרשה זו. בדרך למצרים, **בדרך במלון**, נזכרת התגלות קצרה נוספת וציווי חוזר על השליחות ובה גם פסוקים אלה. אם בפרק הקודם נאמר למשה: "וּבָאתָ אֶתְּהָ וּזְקִנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְאָמַרְתָּם אֵלָיו ה' אֱלֹהֵי הַעֲבָרִים נִקְרָה עֲלֵינוּ וְעַתָּה נִלְכְּהֵנָּה דָרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָר וְנִזְבַּחַה לֵה' אֱלֹהֵינוּ" (שמות ג יח), האמירה כאן היא קצרה וחדה ומכילה את הצו שהפך לסמל לחירות בעולם כולו: "שלח את עמי"! באמירה זו מקופלת גם אזהרה המרמזת למופת האחרון מכת בכורות שהוא כנגד סירובו של פרעה להכיר בבכורו של הקב"ה, הוא עם ישראל. הרג בכור כנגד המשך שעבוד בכור ומניעת חירותו. "בני בכור" כנגד "בנך בכורך". ראו דברי שמות רבה (שנאן) פרשת שמות ה ז: "ואומר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בנך בכורך - אמר לו: אם את מונע ממני בני בכורי ישראל מלעבדני, אני מונע ממך בנך בכורך מלעבדך, שאני הורג את כולם". ובשמות רבה טו כז: "בני בכורי ישראל - אמר הקב"ה לפרעה הרשע: אי אתה יודע כמה חבבתי את הבכורה שכתבתי בתורתני (דברים טו) לא תעבד בבכור שורך, וכל מי שהוא עובד בו לוקה. ואתה שלחת ידך בבכורי - דין הוא שתלקה".

² קשה להיפרד מספר בראשית. הדרשן מתמודד כאן עם מלכות עשו היא רומא שנמשלה לחזיר (ראו משל זה בלשון קשה בויקרא רבה יג ה, תנחומא בובר שמיני יד, מדרש אגדה בובר שמיני ועוד. חז"ל מן הסתם הכירו את הסמל של **רומוס ורומלוס**, ראו אזכורים בבראשית רבה מט ט בהקשר עם ניסיונותיו של אברהם להציל את סדום, במדרש תהלים י ו גם הסיפור על הזאבה שהניקה אותם, ובירושלמי עבודה זרה בהקשר עם נישואי שלמה לבת פרעה). עניינו של הדרשן כאן הוא השימוש בסיפור הולדת עשו ויעקב בספר בראשית, לתקופתו. בין השיטין הוא גם מרמז להבדל בין "ויקראו" בלשון רבים לעשו – קריאה כללית, מישהו קרא ("הסביבה"), לא יצחק ורבה חו"ח, ובין "ויקראו" בלשון יחיד, ברמז ברור לקב"ה, במתן שמו של יעקב. (ראו דברינו **מקרא שמות במקרא** בפרשת יוצא). אבל השימוש בפסוק "בני בכורי ישראל" יוצר את עיקר הקשר עם ספר שמות. התשובה הנגדית לקריאת שם עשו היא לא בספר בראשית, אלא בתחילת ספר שמות. מדוע? האם לא סגרנו את סיפור הבכורה והברכות בין עשו ליעקב בספר בראשית?

³ וכך גם רש"י בפירושו לבראשית כז לג: "גם ברוך יהיה - שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות, לכך הסכים וברכו מדעתו". מדרש זה, ורש"י בעקבותיו, כאילו מתכתב עם המדרש הקודם ואומר שהחתימה או ההסכמה על בכורת יעקב וברכתו: "הוה גביר לאחיק", שהיא אות הבכורה, כבר ניתנו ע"י יצחק בפרשת תולדות. דברי הקב"ה בפרשתנו: "בני בכורי ישראל" הם הסכמה למה שיצחק כבר חתם בפרשת תולדות ואזהרה לפרעה: בכור כנגד בכור, כפי שהערנו בהערה 1 לעיל.

⁴ ושחקו על הבכורה וזלזלו בה, עשו וכת הפריצים שהביא עמו.

⁵ לא, חוזר ומתווכח מדרש בראשית רבה כאן בהולדת עשו ויעקב עם המדרש בפרשה סז בפרשת הברכות. ברכת יצחק ליעקב והאישור לכך בנוכחותו של עשו, "גם ברוך יהיה", היא יפה וטובה. אבל לא היא הקובעת. יצחק אולי הסכים למתן הבכורה ליעקב כבר בפרשת תולדות, או שהסכים לברכה ועדיין לא לבכורה, (על אף שאמר: "הוה גביר לאחיק"), אבל הקב"ה, משפט ההיסטוריה, נתן את הסכמתו רק כאן – רק בתחילת ספר שמות הוא ספר הגלות והגאולה. הדברים נצפו כבר בתחילת פרשת תולדות, במעשה מכירת הבכורה ע"י עשו בנויד עדשים (שגרם ליעקב לקבל את ירושת אברהם הכוללת את גלות מצרים, את שטר החוב שנראה להלן), אבל נקבעו סופית בתחילת ספר שמות. רק כאן נחתם העניין. ואת דמותו של יצחק ומקומו בנושא שלנו "בני בכורי ישראל", נראה עוד להלן.

⁶ רש"י לוקח את מדרשי בראשית רבה פרשה סג, המדרש הראשון ובעיקר השלישי שהבאנו, ומצטט אותם בפירושו לפסוק שלנו בפרשת שמות. בכך הוא מכריע בוויכוח בין המדרשים שלעיל, לטובת הגישה ש"בני בכורי ישראל" איננו רק הצהרה כלפי פרעה, איננו רק חזרה על מה שיצחק כבר אמר, אלא חתימה סופית על הבכורה ליעקב. בשעבוד מצרים (שיעקב קיבל כאמור על עצמו, שטר החוב שנראה עוד להלן) נחתמה הבכורה ליעקב ונסגר החשבון עם עשו. ראו גם איך רש"י מחליף את לשון המדרש "קיים את

בית הלוי שמות פרק ד פסוק כג – מחיר ומשמעות הבחירה בבכורה ⁷

"בני בכורי ישראל". איתא במדרש (בראשית רבה סג יד ושמות רבה ה ז) ⁸ כאן חתם הקב"ה על הבכורה. ויש להבין מדוע הוזכר כאן קניית הבכורה שקנה יעקב... והעניין דלפי השכל הבכור הוא העיקר והוא יקום על שם אביו, והשם יתברך אמר לאברהם (בראשית כא) כי ביצחק יקרא לך זרע, ודרשו (נדרים לא א) ביצחק ולא כל יצחק... ועל כן קנה יעקב הבכורה שיהיו כל הדברים הנבטחים לאברהם יהיו לו ולזרעו. ונמצא דבעת קניית הבכורה נתחייב יעקב גם בהגלות, שאמר לאברהם: "כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם". וכן זכה בעבודת ה' ובהקרבת הקרבנות ולנחול את ארץ ישראל. ומעתה אל ידמה הדומה כי רק בעד לחם ונזיד עדשים קנה ממנו הבכורה, רק נכנס תחתיו גם בכל השיעבודים שהיה על זרע אברהם מהגלות, וכל זה עשה משום אהבתו להתקרב לעבודת ה' שזכה בהקניה. וא"כ הרי היא טענה גדולה, דכיון דאילולא זאת היה כל שיעבוד הגלות על עשו ולא על יעקב. ויעקב קנה הבכורה ונכנס תחתיו בגלות כדי שעל ידה יזכה ג"כ בהקרבת קרבנות ובעבודתו. ⁹

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק מד – בן בכור וחביב

ישראל נקראו עבדים, שנאמר: "כי לי בני ישראל עבדים" (ויקרא כה נה) ומלאכי השרת נקראו עבדים, שנאמר: "הן בַּעֲבָדָיו לֹא יִצְמָחוּ וְיִמְלְאוּ אֹתוֹ יְשִׁים תְּהַלְּלוּ" (איוב ד יח). ואין את יודע איזה חביב זה מזה? כשהוא אומר: "כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" (ויקרא כה נה) - ישראל אתם חביבין לפני יותר ממלאכי השרת:

ישראל נקראו בנינים, שנאמר: "בנים אתם לה' אלהיכם" (דברים יד א) ומלאכי השרת נקראו בנינים, שנאמר: "ויבואו בני האלהים" (איוב א ו). ואי אתה יודע איזה אהוב מהם? כשהוא אומר: "בני בכורי ישראל" (שמות ד כב) - אתם חביבין לפני יותר ממלאכי השרת. ¹⁰

מדרש משלי (בובר) פרשה ו – במתן תורה ומסורת הדורות

אמר להם: יש לי ערבים טובים – בניכם. אם אתם מקיימין דברי תורה, אני מקיים אותם. ואם לאו, אני גוזלן, שנאמר: "ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני" (הושע ד ו). באותה שעה קבלו ישראל את התורה ונתנו

הבכורה" או "הסכים הקב"ה" ל-חתם על מכירת הבכורה". רש"י לוקח את הלשון "חתימה" מהמדרש בבראשית רבה סז שנאמר על יצחק בפרשת תולדות (שאינו אין הוא מסכים) ושם אותו על דברי הקב"ה בפרשתנו! האם בכך נסגר סופית מעגל האיבה יעקב-עשו? לאו דווקא, ראו דברינו [אדוני עשו- עבד יעקב, יעקב ועשו – סגירת החשבון?](#) בפרשת וישלח על המאבק ההיסטורי הנמשך של יעקב ועשו.

⁷ רבי יוסף דב בר (דובער) הלוי סולוביצ'ק, ליטא, וולוז'ין, בריסק, מאה 19, נכדו של ר' חיים מוולוז'ין תלמיד הגר"א מייסד ישיבת עץ חיים היא ישיבת וולוז'ין. ידוע בכינוי 'בית הלוי' ע"ש ספריו, שר"ת 'בית הלוי' ו'בית הלוי' על התורה והמועדים.

⁸ את מדרש בראשית רבה סג יד ראינו לעיל. מדרש שמות רבה שהוא מתייחס אליו כאן אומר (בקצרה): "מהו בני בכורי ישראל? על יעקב אביהם אמר שקנה הבכורה כדי שיוכל לעבוד למקום".

⁹ ראו המדרשים על פנייתם של בני ישראל לעבור בגבול בני עשו במדבר רבה יט טו, פרשת חקת: "וישלח משה מלאכים כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו וכו' - אמרו לו: אתה ידעת כשאמר הקב"ה (בראשית טו) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. אנו נשתעבדנו ואתה בן חורין וירדו אבותינו על אותו עינוי. משל לשני אחין שיצא שטר חוב על זקניהם, פרע אותו אחד מהם. לימים התחיל לשאול חפץ מאחיו אמר לו אתה יודע שאותו חוב על שנינו ואני הוא שפרעתיו. אל תחזירני מן חפצי שאני שואל". ראו דברינו [יעקב ועשו בספר דברים](#) שם הרחבנו בנושא. סוף דבר, שעבוד מצרים הוא העונש או התשלום או התנאי לקיום הבכורה שנטל יעקב מעשו. בשעבוד מצרים נטל יעקב את שטר החוב של אברהם "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכו'". בכך פרע את שטר החוב של האבות וקיבל סופית את הבכורה (והברכה שבאה בעקבותיה). לפיכך מוזכרת החתימה: "בני בכורי ישראל" בספר שמות בשיא השעבוד ובהתחלת תהליך הגאולה שגם הוא לא היה בן לילה. האם בכך נסגר סופית מעגל האיבה יעקב-עשו? לאו דווקא, כפי שכבר הארכנו לדון בדברינו על המאבק ההיסטורי של יעקב ועשו בדברינו [עשו ויעקב – אחים שונאים, אדוני עשו- עבד יעקב, יעקב ועשו – סגירת החשבון?](#) ורבים וטובים האריכו ועדיין מאריכים לדון בנושא. אבל האם הבטחת הבכורה נסגרה לפחות?

¹⁰ ושם עוד השוואות: "ישראל נקראו מלכים ומלאכי השרת מלכים... ישראל נקראו צבאות ומלאכי השרת נקראו צבאות... ישראל נקראו קדושים ומלאכי השרת נקראו קדושים... ישראל נותנים זמרה ומלאכי השרת נותנים זמרה". ובכולם, ישראל עדיפים על המלאכים. ראו גם מקבילה במדרש תנאים לדברים פרק יד פסוק א על הפסוק: "בנים אתם לה' אלהיכם", שם גם נזכרת הזכרת השם: "ישראל מזכירין את השם אחר שני דברים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ומלאכי השרת מזכירין את השם אחר שלשה דברים וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' (ישעיה ו ג). השוואה זו עם המלאכים טעונה הסבר ואפשר שהיא חוזרת לטענות המלאכים שהתנגדו בכלל לבריאת האדם (סנהדרין לח ע"ב, בראשית רבה ח ו), שהתנגדו למתן התורה לבני האדם (שבת פח ע"ב), שביקשו להקדים שירה בקריעת ים סוף (דברינו [מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה](#)) ועוד. דרשה זו היא כללית ואיננה בהקשר מסוים דווקא. אבל אנחנו לקחנו אותה לפרשת השבוע ולעניינינו לומר שדווקא כאן, כאשר עם ישראל מתחיל את הירידה לשעבוד ולעבודות מצרים, באה התורה, והמדרש בעקבותיה ומזכירים שבני ישראל הם בנינים לה'. ולא עוד, אלא בנינים בכורים. ראו דברינו [אם כבנים אם כעבדים](#) בראש השנה.

בניהם ערבים. ומנין שנקראו ישראל בנים? שנאמר: "בני בכורי ישראל" (שמות ד כב), שְׁבָכְרוּ מעשים טובים לפני הר סיני.¹¹

אבות דרבי נתן הוספה ב לנוסח א פרק ח – בכור איננו בהכרח גם חביב ויקיר

הקב"ה בחר באדם הראשון מכל הבריות, ומאדם ומדורותיו בחר בנח וקרא איש צדיק תמים דכתיב: "אלה תולדות נח איש צדיק היה וגו'". ומנח ומבניו בחר בְּשֵׁם, דכתיב: "ברוך ה' אלוהי שם". ואומר: "וישכון באהלי שם".¹² ומשם ומדורות אחריו בחר בעבר. לכך נקרא אברהם על שמו דכתיב: "ויבוא הפליט ויגד לאברם העברי וגו'".¹³ ומאברהם ובניו בחר ביצחק, דכתיב: "כי ביצחק יקרא לך זרע". ומיצחק ובניו בחר ביעקב וישראל, דכתיב: "כי יעקב בחר לו יה וגו'". לכך אמר הכתוב: "ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה". חביבין ישראל, שנאמר: בנים אתם למקום.¹⁴ ומנין שנקראו בנים למקום? שנאמר מפי הגבורה: "בני בכורי ישראל". דכתיב: ואמרת אל פרעה וגו'. לכך אמר משה: "בנים אתם לה' אלהיכם".¹⁵

אמר רבא: חביבין ישראל שבשעת כעסו קרויין בנים.¹⁶ ואם בשעת כעסו קרויין בנים. ואף בשעת שאמר הכתוב: "שיחת לו לא בניו מומם וגו'". "בנים לא אמון בס". "בנים משחיתים". לכך שנו חכמים שנקראו בנים למקום.¹⁷ בגאולה הראשונה נקראו בני בכורי. ולא כל הבכור יהיו חביבין ויקירין. יש בכור שהוא חביב ויקיר ויש בכור שאינו חביב ויקיר. אבל בגאולה האחרונה יהיו קרואין חביבין ויקירין, דכתיב: "הבן יקיר לי אפרים".¹⁸

מסכת שבת דף פט עמוד ב – יצחק טוען כלפי הקב"ה

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מאי דכתיב: "כי אִתָּה אָבִינוּ כִּי אֲבָרְהָם לֹא יָדְעֵנוּ וַיִּשְׁרָאֵל לֹא יָפִינֵנוּ אִתָּה ה' אָבִינוּ גִּלְגָּלְנוּ מְעוֹלָם שְׁמָדָךְ" (ישעיהו סג טז). לעתיד לבוא יאמר לו הקב"ה לאברהם: בניך חטאו לי. אמר לפניו: ריבונו של עולם - ימחו על קדושת שמך. אמר: אימר ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים, אפשר דבעי רחמי עלייהו. אמר ליה: בניך חטאו. - אמר לפניו: ריבונו של עולם, ימחו על קדושת שמך. - אמר: לא בסבי טעמא, ולא בדרדקי עצה. אמר לו ליצחק: בניך חטאו לי. - אמר לפניו: ריבונו של עולם, בני ולא בניך? בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע, קראת להם בני בכורי, עכשיו בני ולא בניך?¹⁹

¹¹ "בני בכורי ישראל" אינו קשור רק ליציאת מצרים ולעבר, לאבות ולספר בראשית, אלא צופה גם 'עם הפנים קדימה' למטרה של יציאת מצרים שהיא מעמד הר סיני וקבלת התורה. "בני בכורי ישראל" הם הבנים שבכרו, שבחרו ועשו מעשים טובים בקבלת התורה. ולהבדיל, כשחטאו בחטא המרגלים, צריך משה להזכיר לקב"ה שמדובר בבניו הבכורים. ראו מדרש נחומא (בבב) פרשת שלח - הוספה ו: "שלא יהו אומות העולם אומרים נוהג בך כאכזרי, כלומר בא דור המבול ואיבדום במים, שנאמר והמבול היה מים על הארץ (בראשית ז ז), וכן בא דור הפלגה ואיבדן, וכן באו הסודומיים ואיבדן, וכן באו המצריים ושקען במים, ואף לאלו שקרא אותן בני בכורי ישראל (שמות ד כב), הרי הוא מכלה אותן כלילית הזו שאינה מוצאה כלום, והיא הופכת על בניה. כך מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר (במדבר יד טז)". האם מיציאת מצרים וקבלת התורה (וההשלמה לכאורה עם מריבות ספר בראשית) נקראים ישראל "בני בכורי" בכל מצב וללא תנאי?

¹² ראו דברינו [בין יפת לאוהלי שם](#) בפרשת נח, שיש שתי אפשרויות מי הוא ששוכן באוהלי שם: יפת או הקב"ה. וכאן - הקב"ה. וזה רמז ברור לעבודת הבכורים במשכן ה'.

¹³ ראו דברינו [אברהם העברי](#) בפרשת לך לך.

¹⁴ אין פסוק כזה ונראה שהדרשן או מעתיקי הדרשה במהלך הדורות שינו והעיקר הוא הפסוק: "בנים אתם לה' אלהיכם" כפי שמובא בסוף. דרשה זו וכן המשכה בפיסקא הבאה, נראות כפיתוח או המשך של המשנה במסכת אבות פרק ג משנה יד: "הוא היה אומר: חביב אדם שנברא בצלם, חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם ... חביבין ישראל שנקראו בנים למקום וכו'". אבל שם אין "בני בכורי ישראל" ובמדרש אבות דרבי נתן, שהוא בד"כ פיתוח והרחבה של מסכת אבות, יש את הפסוק ולפיכך העדפנו אותו.

¹⁵ יש זיכרון ומהלך של בחירה בשרשרת הדורות מאדם הראשון ועד יעקב שהוא אבי האומה. "בני בכורי ישראל" הוא מהלך של בחירה, יותר מאשר בכורה ביולוגית. על נושא זה החוצה את ספר בראשית לכל אורכו הרחבנו בדברינו [בחירה בבכורה ומחירה](#) בפרשת תולדות. אך כאן אנו בספר שמות וכל זה קורה לא בחייו של יעקב, אלא בשעה שצאצאיו שקרויים על שמו (בני ישראל), עומדים בתחילת תהליך הגאולה. רק אז, בעת מסעו של משה למצרים לגאול את בני ישראל, [בדרך במלון](#), זוכה עם ישראל להכרזה "בני בכורי". אבל בספר דברים, ערב הסתלקותו, צריך משה להזכיר להם שהם בנים לקב"ה, בפסוק שהמשכו באזרה: "לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת". לבנים יש חובות. הבכורה והאצולה מחייבת. ראו שוב הערה 9 לעיל על "מחיר" הבחירה בבכורה.

¹⁶ שגם בשעת כעסו, נראה להגיה.

¹⁷ כאן הנוסח: "שנו חכמים" הוא נכון. זו מטבע לשון נפוצה במדרשי חז"ל.

¹⁸ רבו המדרשים על חביבותם של ישראל שקרויים לא רק בנים, אלא בנים בכורים: "בני בכורי ישראל". ולא נוכל להביא את כולם. כאן, דווקא בשעת הכעס שיש ממנו הרבה בשירת האזינו, נבנואות הושע (ראו דברינו [הפטרות השבת בהושע פרק ב](#) בפרשת במדבר) ועוד, בנים הם תמיד בנים, גם בשעה שמשחיתים ומקלקלים. אבל התוספת של "בכורי" - "בני בכורי" שנחתמה בגאולת מצרים איננה ללא תנאי. בכור ביולוגי איננו בהכרח גם הבן החביב והיקיר או היקר. רק בגאולה האחרונה יצטרף החביב והיקיר ל"בני בכורי" וכאילו יכתב "בני בכורי, חביבי ויקירי". וכל זה על בסיס הפסוק בירמיהו: "הבן יקיר לי אפרים" ואפרים לא היה הבכור מלידה, רק הבן השני שאותו העדיף יעקב (וממנו אולי שבעצם הנכדים הם החביבים...).

¹⁹ מדרש זה נותן מקום מרכזי דווקא ליצחק שנחשב בד"כ לחוליה החלשה בין שלושת האבות, בין דמותו הדומיננטית של אברהם מחד גיסא, ושל יעקב מאידך גיסא. ראו דברינו [יצחק אבינו](#) בפרשת תולדות. בדרשה זו, אברהם ויעקב מוותרים לכאורה בקלות על

במדבר רבה ו ב פרשת נשא – בני בכורי בתוך בית יעקב

"נשא את ראש בני גרשון גם הם" ... לפי שמצינו שיעקב חמד את הבכורה לשם שמים, כדי שיוכל להקריב ולקחה מעשו בדמים, והסכים הקב"ה עמו וקראו: "בני בכורי". ונתן גדולה לבכורים שיקריבו לפניו, הוי: "לא יגרע מצדיק עיניו" (איוב לו ז), ואין "עיניו" אלא תחתיו ... "ואת מלכים לכסא" (שם) שחלק הקב"ה כבוד לבכורים ולהם ראוי מלכות ליטול מלכות ... שהם היו ראויים ליטול הכהונה ומה שהלוויים עושים, אילולי לא חטאו במעשה העגל. שבתחילה היו הבכורים מקריבים, שנאמר: "וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות" (שמות כד ה) ... שכן את מוצא שנכנסו פשוטי הלוויים תחת בכורי ישראל, שנאמר: "ולקחת את הלוויים לי ... תחת כל בכור בבני ישראל" (במדבר ג מא).²⁰

מסכת שבת דף לא עמוד א – הגר שביקש להיות כהן גדול

שוב מעשה בכורי אחד שהיה עובר אחורי בית המדרש, ושמע קול סופר שהיה אומר: "ואלה הבגדים אשר יעשו חשון ואפוד" ... אמר אותו נכרי בעצמו, אלך ואתגייר, בשביל ששימוני כהן גדול. בא לפני הלל – גייריה ...²¹ נשא אותו גר קל וחומר בעצמו: ומה ישראל שנקראו בנים למקום, ומתוך אהבה שאהבם קרא להם בני בכורי ישראל - כתיב עליהם: "והזר הקרב יומת", גר הקל שבא במקלו ובתרמילו - על אחת כמה וכמה!²²

בעל הטורים דברים כא טו -

"והיה הבן הבכור לשניאה" ... לשניאה, אותיות לנְשֵׂאִיה. לומר ששנואה בנשואיה, שהם בפסולין (קידושין סח א). במדרש דורש: לאיש - זה הקב"ה. אהובה - אלו האומות שמראה להם פנים. שנואה - אלו ישראל שמסתיר מהם פנים. ביום הנחילו את בניו - לעתיד לבוא. לא יבכר - כי אם: "בני בכורי ישראל".²³

עם ישראל (עניין הדורש עיון בפני עצמו), ויצחק הוא זה שעומד ונלחם (וכך גם משה בחטא העגל כשהקב"ה מציע לו: "הרף ממני ואשמידם ... ואעשה אותך לגוי גדול"). ומה טענתו של יצחק כלפי הקב"ה? – אתה קורא להם הבנים שלי וטוען כנגדי: "בניך חטאו". ואני אומר שהם שלך לא פחות משהם שלי, שהרי אתה הוא שקראת להם "בני בכורי ישראל". הקשר לנעשה ונשמע הוא מוקשה ורש"י בגמרא שם מציע שכל יציאת מצרים הייתה על מנת שיקבלו את התורה וכבר אז גלוי היה לפני הקב"ה שהם עתידים לומר נעשה ונשמע ולפיכך הקדים לקרוא להם בני בכורי ישראל בתחילת השליחות של משה ("בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה"). ויש לו סיוע טוב ממדרש משלי שהבאנו לעיל בקשר של "בני בכורי" של מתן תורה "שבכרו מעשים טובים לפני הר סיני". אך מה שמעניין בעיקר הוא שהתזכורת לקב"ה שהוא שקרא לעם ישראל "בני בכורי ישראל" נשמעת דווקא מפיו של יצחק. למה דווקא יצחק? האם משום שהוא זה שנועץ? או מציעים לחזור ולקשור את העניין עם המדרשים שראינו בתחילת דברינו – לדיון אם יצחק הוא שחתם על הבכורה בדבריו: "גם ברוך יהיה", או רק הקב"ה בפרשתנו כשהוא אומר: "בני בכורי ישראל". נראה שמדרש מטיל פשרה והם חולקים כבוד זה לזה. יצחק שמזכיר את הפסוק: "בני בכורי ישראל", כאילו מודה כאן שגם הוא, בנו בכורו הוא ישראל וכאן נחתם העניין. מאידך, עצם מתן הכבוד ליצחק, על חשבון אברהם ויעקב, מחזק את מה שעשה בפרשת תולדות ואת דבריו: "גם ברוך יהיה". ובעקפינו, גם יעקב כמובן יצא נשכר.

²⁰ "בני בכורי ישראל" יותר משהוא משמר את הבכורה הביולוגית, הוא שובר אותה. שהרי יעקב לא היה הבכור הטבעי ושמו הוא שמתנוסס בפסוק "בני בכורי ישראל". מיעקב הוא ישראל עברה הבכורה לבכורים של כל בניו, של כל השבטים. אבל משחטאו הבכורים בעגל, עברה בכורת השירות בקודש לשבט לוי. הקב"ה נתן גדולה לבכורים, אבל אם הם לא ראויים ובא מישוהו אחר ראוי וחומד אותה, כיעקב עם עשו, היא תועבר אליו. בספר שמות נקבע "בני בכורי כלפי חוץ", כלפי עשו, על מנת להוציאו משרשרת הבחירה (אבות דרבי נתן לעיל), אבל לא כלפי פנים. בתוך בית יעקב הדברים שונים.

²¹ הלל מגייר את הנכרי בלי שום דרישה מוקדמת - השוה עם הסיפור הצמוד ואולי הידוע יותר שם, שהלל אומר לגר תחילה: מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך. כאן, הלל מגייר את הנכרי שמבקש להיות כהן גדול ושולח אותו ללמוד תורה: "לך ללמוד תכסיס מלכות", והגר מגיע לפסוק: "והזר הקרב יומת" ומבין שאין הדברים פשוטים כל כך (והנה הוא כבר תלמיד חכם שידוע לדרוש בקל וחומר).

²² ראו דברינו [הגר שביקש להיות כהן גדול](#) בפרשת במדבר, שם הארכנו לדון במדרש זה ומקבילותיו. סופו של הגר שקיבל אותו הלל, ובמקרה אחר ר' יהושע, והראה לו איך נכדו יכול להיות כהן גדול. הרי לנו שדלת הבכורה לא ננעלה גם כלפי חוץ ובפרט כלפי בני עשו התאומים שלעולם מתקבלים כגרים. ראו פסיקתא דרב כהנא פסקא יב - בחדש השלישי: "אמר להם הקב"ה: ראו באיזה חודש נתתי את התורה, בחדש השלישי, במזל תאומים, שאם ביקש עשו הרשע להתגייר ולעשות תשובה ולבוא וללמוד תורה יבוא וילמד ומקבלו אני, לפיכך נתנה בחודש השלישי".

²³ כבר הזכרנו מקור זה בדברינו [אהובה ושנואה](#) בפרשת כי תצא. בחלק המדרש שבעל הטורים מצטט, הוא לוקח אותנו אל המרחב ההיסטורי, לריב של עם ישראל ואומות העולם, למאבק יעקב ועשו ההיסטוריים עליהם הרחיבו רבים וטובים ואף אנו שלחנו בהם יד בדברינו [עשו ויעקב – אחים שונאים](#), [יעקב ועשו בספר דברים](#), [אדוני עשו- עבדך יעקב](#), [יעקב ועשו – סגירת החשבון?](#) ועוד. והנה בא בעל הטורים ומקשר נושא זה לפרשת האהובה והשנואה שבפרשת כי תצא (לה הקדשנו דף שם) ולפסוק "בני בכורי ישראל" שבפרשתנו. נכון שעם ישראל הוא כעת (בימיו של בעל הטורים) שנוא – הוא האויש השנואה, ולאומות העולם הקב"ה מראה פנים – הם האויש האהובה אבל ברור שזה עניין זמני והסתברת הפנים לאומות והסתרת הפנים מעם ישראל ייעלמו ויתפוגגו ויתפכחו "ביום הנחילו את בניו". אי אפשר לבכר מישוהו אחר על פני עם ישראל. ההבטחה שבתחילת ספר שמות: "בני בכורי ישראל" שיריה וקיימת. ראו לשון שכל טוב (בובר) בראש פרשת שמות: "ואלה שמות בני ישראל. שעד סוף כל הדורות נקראים על שם ישראל, וכן הוא אומר בני בכורי ישראל (שמות ד כב)". נראה בבירור שבעל הטורים נלחם כאן עם טענה נוצרית ידועה שעם ישראל איבד את בחירתו ובכורתו - טענה שמוצגת בסמל [האקלזיה מול הסינגוגה](#) שאולי בעל הטורים הכיר. אך המדרש שהוא מצטט לא מוכר לנו ונשמח להתוודע אליו מפי שואבי המים. ובינתיים, ראו המשל על השור והסוס, בדף [ייתי ולא אחמיניה](#) במדור על רגל אחת.

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: בהמשך לדברי בעל הטורים בהם סיימנו, ראו גמרא סנהדרין מג ע"א: "תנו רבנן: חמישה תלמידים היו לו לישו הנוצרי, מתאי, נקאי נצר ובוני ותודה. אתיוה למתי, אמר להו: מתי יהרג? הכתיב: מתי אבוא ואראה פני אלהים! - אמרו לו: אין, מתי יהרג דכתיב: מתי ימות ואבד שמו. ... אתיוה לבוני, אמר: בוני יהרג? הכתיב: בני בכורי ישראל! - אמרו לו: אין, בוני יהרג, דכתיב: הנה אנכי הורג את בנך בכורך וכו'". גמרא זו מהתלמוד הבבלי, קדומה בהרבה לבעל הטורים, אך נראה שגם כאן יש סימנים של התנצחות בין הנצרות ליהדות לגבי הבכורה והבחירה, תוך שימוש בפסוק: "בני בכורי ישראל". בוני, תלמיד ישו, טוען להגנה מכח פסוק זה ומטיחים בו את הפסוק של פרעה: "הנה אנכי הורג את בנך בכורך". ונשמח לשמוע לקח משואבי המים גם לגבי שני מקורות אחרונים אלה.